

TAŞYARAN (İMREN) VADİSİNDE YATAK ÇUKURLARI VE TURİZM POTANSİYELİ (UŞAK)

Potholes in Taşyaran (İmren) Valley and Their Touristic Potential (Uşak)

Selahattin POLAT¹

Mehmet DENİZ²

Özet

Doğal ve beşeri çekicilikler turizmin önemli arz kaynaklarıdır. Çekicilik türleri içindeki doğal kaynakları jeolojik, jeomorfolojik, hidrografik, iklimik, bitki örtüsü vb. başlıklar altında incelemek mümkündür. Ancak doğal kaynakların turistik olarak değerlendirilirken tahrip olabilecekleri ya da sınırsız olmadıkları da unutulmamalıdır. Sorumlu bir turizm etkinliğinin yapılabilmesi için doğal kaynakların önemini bilmesi gerekmektedir. Bu sebeple nadir bulunan ve turistik potansiyele sahip doğal alanların oluşumları ve neden ender bulduklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Araştırmaya konu olan Taşyaran (İmren Deresi) vadisi Uşak ilinde yer alan ve Türkiye’de ender bulunan jeomorfolojik şekillerin yer aldığı doğal bir çekicilik alanıdır. Araştırma kapsamında İmren Deresi- Taşyaran vadisindeki jeomorfolojik unsurların oluşumu ve ortamın ekosistem özellikleri yerinde yapılan gözlemler ile tespit edilmiş, yörenin turistik potansiyeli ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Potol, jeomorfolojik sit, doğa turizmi, eko-turizm, Taşyaran, Uşak

Abstract

Natural and human attractions are important sources of supply for tourism. It is possible to investigate the natural resources under the headings within the types of attractiveness are geological, geomorphological, hydrographic, climatic, vegetation etc. However, it should not be forgotten that when natural resources are evaluated as touristic, they can be destroyed or not unlimited. In order for a responsible tourism activity to be possible, the importance of natural resources must be known. For this reason, it is necessary to determine the occurrence of rare natural areas with touristic potential and why they are rare. Taşyaran (İmren Deresi) valley, which is the subject of the research, is a natural attraction area which is located in Uşak province and where rare geomorphological shapes are found in Turkey. Within the scope of the research, the formation of geomorphological elements in the İmren Deresi-Taşyaran valley and the ecosystem characteristics of the environment have been determined by on-site observations and it has been tried to reveal the tourism potential of the area.

Keywords: Pothole, geomorphologic site, natural tourism, eco-tourism, Taşyaran, Uşak

¹ Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Coğrafya Bölümü., spolat@usak.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Coğrafya Bölümü., mehmet.deniz@usak.edu.tr

GİRİŞ

Birçok bölge ve ülke için büyük bir gelir kaynağı olan turizmin dünya ekonomisi için önemi her geçen gün artmaktadır. Fransızca kökenli bir kelime olan turizm dinlenme eğlenme görme, tanıma, sportif faaliyetlerde bulunma bilgi ve görgü arttırma ya da zevk için yapılan seyahat etkinliklerine denir (Doğanay ve Zaman, 2013 s. 1). Farklı amaçlar ile seyahate çıkanları güdüleyen çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu güdülerin yanında onları bir destinasyona çeken çekicilikler yer almaktadır. *“Herhangi bir yerin (ya da ülkenin) turist çekebilme potansiyeli üç faktöre bağlıdır: Turizmin temel unsurları ya da turizmin arz kaynakları denilen bu üç şey çekicilikler, erişim ve konaklamadır. Çekicilikler, turizmin yer seçiminde rol oynayan coğrafi kaynaklardır ve turistlerin bir alanı ziyaret etme isteğini doğururlar”* (Özgüç, 2003 s. 47).

Uşak ili doğal ve beşeri çekicilikleri ile farklı türden turistik etkinliklere konu olabilecek potansiyele sahiptir. İlin turistik potansiyeli ya da sürdürülen turistik etkinlikler hakkında farklı çalışmalar yer almaktadır (Öntuğ, Kara, Polat, Toker, Gözüküçük, Güney, Karğı ve Köse, 2011; Deniz, 2015; Deniz, 2016). Yapılan çalışmalar, Uşak ilinde yer alan doğal ve kültürel birçok çekiciliği ortaya koymaktadır. Termal Tesisleri, Blaundos, Sebaste vb. antik kentleri, Ulu Cami, Burma Cami gibi kültürel çekicilikleri ile Uşak İli turistik açıdan yeteri kadar değerlendirilemeyen ancak yüksek bir potansiyele sahiptir. Araştırmaya konu olan İmren (Taşyaran) Deresi vadisi son yıllarda tanınırlığı artan ancak hâlâ yeteri kadar tanıtımı yapılmamış olan bir doğal turistik çekiciliktir. Saha ekoturizm açısından değerlendirilebilecek özelliklere sahip olmakla beraber, plansız bir gelişim durumunda çevresel bozulmalarla karşı karşıya kalıp bu durumdan olumsuz olarak etkilenebilir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Birçok durumda yer şekilleri arazinin değerlendirilmesinde ve kullanımında en önemli faktördür (Erkal ve Taş, 2013: 243). Bu araştırmanın amacı turistik birçok çekiciliği olmasına rağmen bu sektörden yeteri kadar gelir elde edilemeyen Uşak ilinde doğal bir çekicilik unsuru olan İmren (Taşyaran) Deresi vadisinin jeomorfolojik gelişimi, ortamın genel ekosistem özellikleri ve turistik potansiyelini ortaya çıkarmaktır.

Taşyaran vadisinde yatak çukurlarının-potol (*pothole*) oluşum süreçlerinin ve turistik potansiyelinin tespit edilebilmesi ve vadideki ekosistem özelliklerinin belirlenebilmesi için sahada gözlemler yapılmıştır. Turizme konu olabilecek konular belirlenmiş ve sahanın turizme açılabilmesi için gereken koşulların sağlanması amacıyla gerekenler analiz edilmeye, öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Fotoğraf 1: İmren deresi yatağı boyunca sıralanmış yatak çukurlarından görünüm

Yaklaşık 150 m derinliğinde bir vadinin çıkışında yer alan İmren deresinin oluşturduğu yatak çukurlarının derinliği, genişliği gibi özellikleri için ölçümler yapılmıştır. Yatak çukurlarının (*pothole*) oluşumunda kayaç yapısının etkisini gösterebilmek için yatak çukurluklarının bulunduğu kesimde Schmidt çekici ile vuruşlar yapılarak ölçümler gerçekleştirilmiştir. İlgili saha gözlemleri ile birlikte alanda ölçümler yapılarak çukurların, geometrik özellikleri, kökenleri, oluşumu ve gelişimi ortaya koyulmuştur. Ortamın ekosistem özelliklerinin tespitinde iklim analizleri için Meteoroloji

Saha ve çevresinde bozulmuş Akdeniz iklimine bağlı olarak gelişen maki formasyonu yer almaktadır. Saha Ege Bölgesi'nin İç Anadolu'ya sokulan kısmında yer aldığı için kısmen bir geçiş özelliği göstermektedir. Bu sebeple karasal iklim bölgelerinde yaygın olarak görülen bazı türlere de rastlanmaktadır. İmren Deresi su kabul sahası, Çatal Tepe ve çevresinde görülen başlıca bitkiler Akdeniz iklim sahalarında yaygın olarak görülen kermes meşesi, akçakesme, payam, ahlat, incir, karaçalı, geyikdikenidir. Dere yatağı içinde ve suya yakın yerlerde çınar, ılgın ve söğütlere rastlanmaktadır. Vadinin doğrudan güneş ışına az maruz kalan yerlerinde ise sarmaşıklara rastlanmıştır.

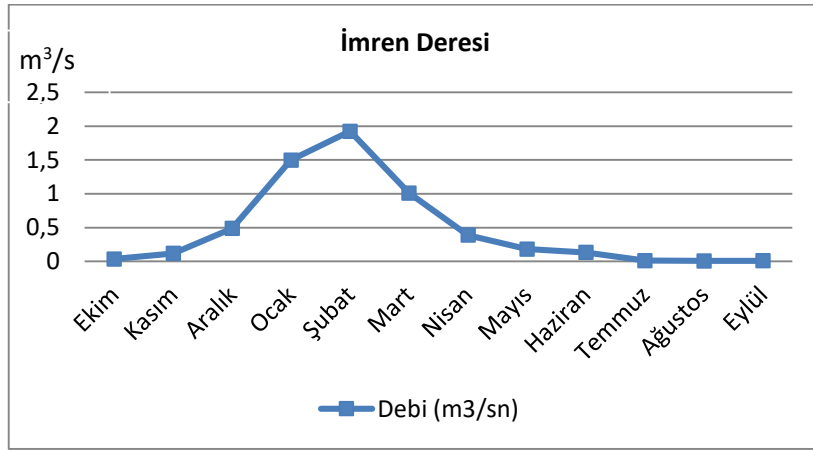
Gediz havzasında yer alan İmren deresinin akım özellikleri için yatak çukurlarının güney başlangıç noktasında 463 m yükseklikte yer alan akım istasyonu verilerinden faydalanılmıştır. İstasyon 371.6 km²lik yağış alanına sahiptir. İstasyon 2005 yılında açılmış olup veriler 2005-2014 yılları arasında yapılmış olan ölçümleri kapsamaktadır (DSİ, t.y.).

İmren Deresi, kış aylarında yağışa bağlı olarak debisini arttırmaktadır. Dere yatağında akım en yüksek seviyelere aralık ve nisan arasındaki dönemde ulaşmaktadır. Maksimum seviye aylık ortalama 1,926 m³/sn ile şubat ayına aittir. Bu duruma göre, İmren deresi yağmurlu-Akdeniz rejim tipine sahiptir (Tablo 2:, Şekil 2:).

Tablo 2: İmren Deresi'nin aylık ortalama değerleri (Ulucak İstasyonu 2005-2014)

Aylar	Ek.	K	A	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E
Debi (m ³ /sn)	0,035	0,119	0,488	1,498	1,926	1,011	0,388	0,182	0,132	0,012	0,006	0,01

Kaynak: DSİ gözlem istasyonu verileri

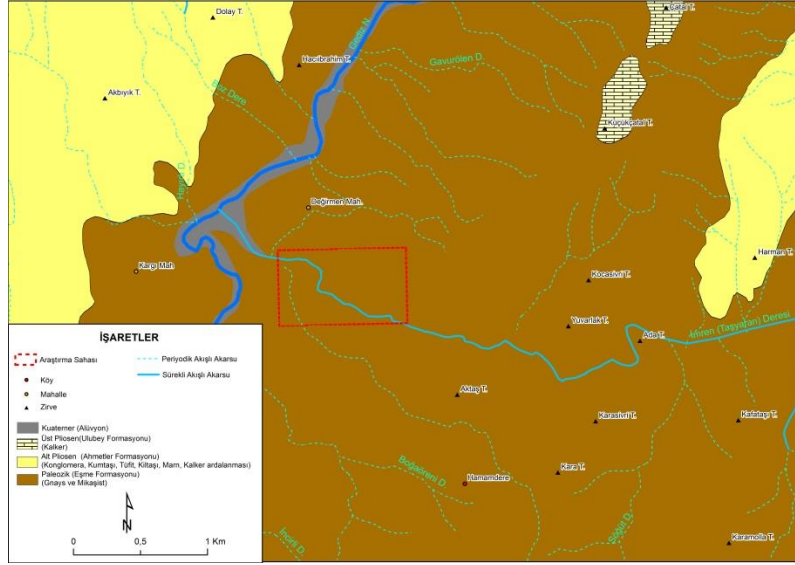

Şekil 2: İmren Deresinin akım diyagramı

GENEL JEOLJİK ÖZELLİKLERİ

İmren vadisi ve yakın çevresinde Paleozoik, Pliosen ve Kuaternere ait formasyonlar yüzeylenmektedir. Temelde yer alan Paleozoik arazi Eşme-Uluyayla-Taşağıl-Zahmanlar istikametinde kuzeydoğu-güneybatı yönlü bir kuşak boyunca yayılış gösterir. Paleozoik, gözlü gnays ve şistlerle temsil edilir. Eşme Formasyonu olarak adlandırılan gözlü gnayslar İmren deresi ve Gediz ırmağının derine doğru vadisini oluşturması sonucu yüzeylenme imkânı bulmuştur (Şekil 3:).

Gözlü gnayslar, biotit ve muskovitli, *iri feldispat ve kuvars gözlü, yer yer turmalinli kuvars damarlı olup yer yer diasporit hematit ve manyetit içerir* (Ercan, Dinçel, Metin, Türkecan ve Güney, 1978 s. 98). Çataltepe Köprüsü yakınlarında İzmir-Ankara karayolu yarmasında güzel mostralara vermektedir. Menderes Masifi'nin çekirdeğini oluşturan gözlü gnays ve gnayslarla, örtü şistleri birbirlerinden ayırtılmamış ve bütünüyle Eşme Formasyonu adı altında toplanmış; adını da en yoğun bulunduğu Eşme ilçesinden almıştır (Ercan ve ark., 1978).

Şekil 3: Araştırma sahasının jeoloji haritası

Gözlü gnaysların üzerinde ise mikaşist, amfibollü şist, granatlı şist ve klorit-serisitli şistler gelir (Ercan ve ark., 1978). İzmir-Ankara karayolunun Yenişehir-Çataltepe köprüsü arasındaki kesimi şistlerin izlendiği yerlerdir. Hamamderesi Mahallesi, Topalçavuş, Uluyayla, Kısık köy güneyinde geniş yüzeylenmeye sahip olan formasyon oldukça eklemlidir.

Pliosen, İmren deresi vadisi yakın çevresinde Ulubey formasyonu olarak adlandırılan limnik (gölsel) ortamda oluşmuş kireçtaşlarından ibarettir. Ulubey ve yöresinde çok geniş alan kaplayan bu formasyonun kalınlığı yaklaşık 250 metreyi bulur (Ercan ve ark., 1978). İmren deresi kuzeyinde Çatal Tepe ve Küçük Çatal Tepe çevresinde kireçtaşları aşınmadan arda kalmıştır. Çok sınırlı bir yayılım gösteren kireçtaşları yatay halde olup gri ve beyaz renklidir. Adı geçen tepelerde kornişler oluşturmuştur. Kuaterner ise alüvyonlar ile temsil edilir. Gediz ve İmren dereleri vadi tabanında dar şeritler halinde yayılış gösterir.

GENEL JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLER

İmren Deresi'nin, Hamamderesi yerleşmesi kuzeyinde yer alan doğu-batı yönünde uzanan kanyon vadisi, fay vadisi özelliği taşımaktadır. Vadi eğim atımlı fay denetiminde açılmış olup güney blok kuzey bloğa nazaran yükselmiştir. Bu tektonik olay sonucunda, İmren deresine güneyden katılan mevsimlik akışa sahip bazı akarsuların vadileri asılı kalmıştır. Potoller bu vadinin batı kısmında, İmren deresinin Gediz Irmağına açıldığı kesimde yer almaktadır (Fotoğraf 1:, Fotoğraf 2:). Vadinin diğer kesimlerinde pothole bulunmamaktadır (Şekil 4:, Şekil 5:).

Fotoğraf 2: Yatak çukurlarından bir görünüm

İmren Deresinin, Geçemek Deresi, Kurbağalı Dere ve Değirmen Dere gibi kolları tektonik yapıya uyumun bir sonucu olarak NE-SW yönünde akışını sürdürür. Faylı ve kıvrımlı yapıya uyumun bir sonucu olarak burada kafesli drenajın romboidal tipi görülür.

Sahada NE-SW ve E-W yönlü faylar uzanmaktadır. Bu faylardan E-W yönlü olanlar oldukça gençtir. Sahanın doğusunda yer alan Örencik termal kaynakları E-W yönünde uzanan eğim atımlı faydan yüzeye çıkar.

Fotoğraf 3: İçinde kum birikintilerine rastlanan bir yatak çukuru

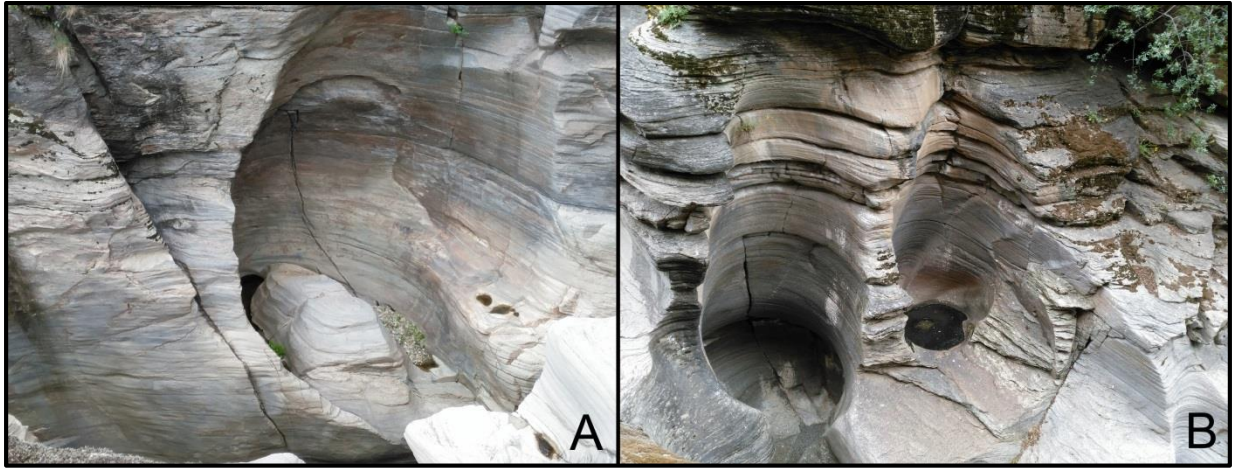
Hamam deresi de ismini Hamamderesi Mahallesi güneydoğusunda vadi içinde 28 Mart 1970 Gediz Depremi'ne kadar çıkış gösteren ancak depremden sonra kaybolan Hamam termal kaynağından almaktadır. Bu kaynak NE-SW yönlü fay hattı üzerinde yer alıyordu. Bu fayın batıda kalan bloğu yükselmiş doğuda kalan kompartımanı ise alçalmıştır. Bu olay sonucunda İmren deresi ve Gediz Irmağı, Selendi Havzası ile Güre-Uşak havzasını birbirinde ayıran yükselen blok durumundaki eşik içine gömülerek antedant vadilerini oluşturmuşlardır. Ulucak ile Taşkonak köyü arasında olduğu gibi Paleozoik'e ait metamorfik formasyon üzerine diskordanslı olarak gelen Neojen'e ait (Alt ve üst Pliosen) tortul birimlerin batıya doğru eğimli olması, Pliosen'e ait Ulubey Formasyonunun farklı yükseltilerde bulunması bu hususu işaret etmektedir. Araştırmamıza konu olan potoller İmren vadisindeki eğim kırıklığı üzerinde yer almaktadır.

Fotoğraf 4: Araştırma sahasında sayısız yatak çukuruna ve doğal köprüye rastlanmaktadır.

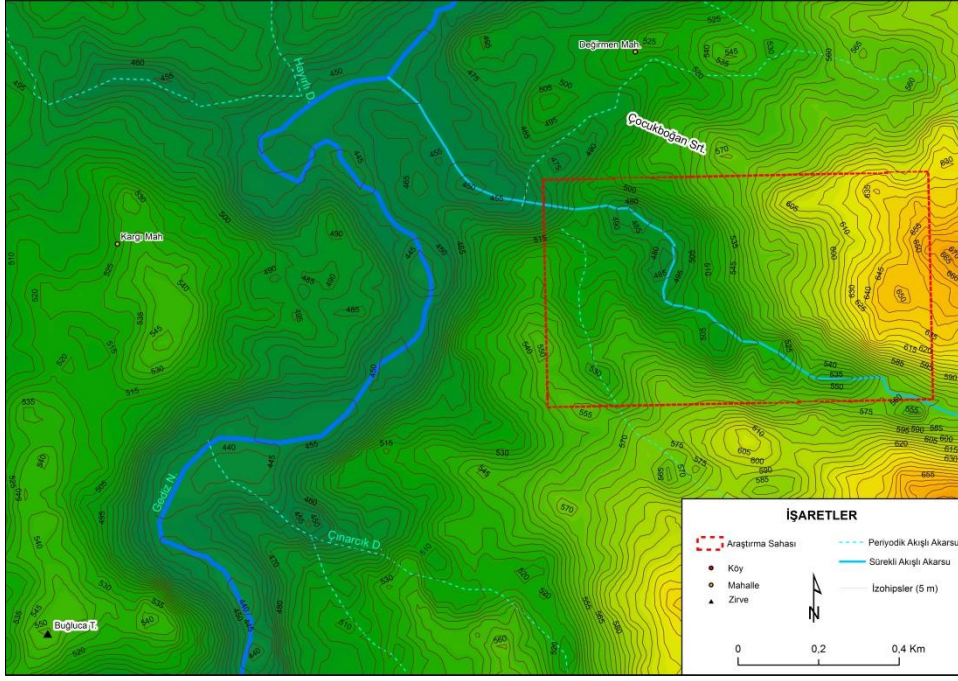
Yatak çukurları (Pothole), akarsu yatağında birkaç santimetreden birkaç metreye kadar değişen çapa sahip silindirik delikler ve çukurlardır. Yüksek hızlı akarsuların yükleri olan çakılların etkisi ile akarsu yatağının eğimli olduğu kesimde, dirençli kayalar içinde açmış olduğu şekillerdir. Akarsu, içindeki çakıllar vasıtasıyla yatağını korrazyona uğratar ve çukurluğun içindeki çakıllar yatağını burgaç hareketine bağlı olarak aşındırır öğütür. Çukurlukların genişliği birkaç santimetreden birkaç metreye kadar değişmektedir. Birbirine komşu yatak çukurları aşındırmaya bağlı olarak genişleyip akış yönündeki tarafın açılması ile birleşik yatak çukurlarını oluşturabilir (Uzun, 2015'den aktaran: Bahadır, Uzun, Zeybek, Hatipoğlu ve Dinçer, 2016 s. 647).

İmren vadisindeki potoller, vadinin daraldığı yerlerde gözlü gnayslar içinde gelişmiştir. Vadinin daraldığı yerde yoğun olarak bulunmaları akarsuyun akış hızının ve aşındırma gücünün artması ile ilgilidir. Potoller İmren deresinin eşik sahası üzerinde oluşturduğu gömük menderesli kanyon vadinin batısında Gediz Nehri'ne katıldığı yere yakın kesimde gelişme imkânı bulmuşlardır. Sahada akarsuyun erozyonel faaliyetlerini gösteren onlarca yatak çukuru bulunmaktadır. Belirtilen vadi kesiminin yaklaşık 550 m uzunluğundaki bölümünde görülmektedir. Özellikle 90 m uzunluğa sahip kısmında potol oluşumu daha çok sayıda ve yoğunluktadır. Vadinin bu kesiminde yatak çukurları kesintisiz bir şekilde takip edilmektedir. Bahsi geçen kesimde İmren deresi yatak içine 15 m gömülerek *potol*leri oluşturmuştur.

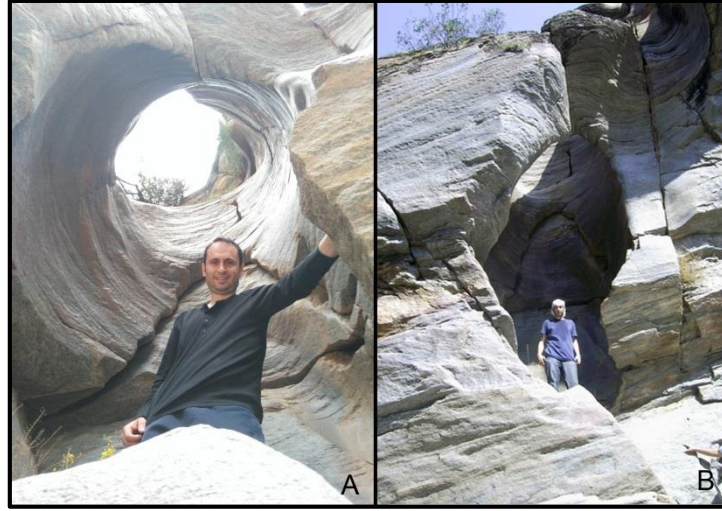
Fotoğraf 5: Araştırma sahasındaki potollerden görünüm

*Potol*lerin vadi içinde ağız yükseltileri deniz seviyesine göre 487 metre ile 460 m arasında değişmektedir. Sahadaki *potol*lerin bir kısmı aktif iken bir kısmı pasif (fosil) haldedir. Pasif olan *potol*lerin içleri su ve tabanları akarsu kökenli kum, çakıl gibi unsurlarla dolu haldedir (Fotoğraf 3:, Fotoğraf 5:). Aktüel *potol* şekillerine yoğun olarak 460-466 m yükseltileri arasında rastlanır. En yüksekte yer alan *potol*ün ağız yükseltisi 487 metre iken en düşük seviye de gelişmiş olan *potol* 460 metrede yer almaktadır.

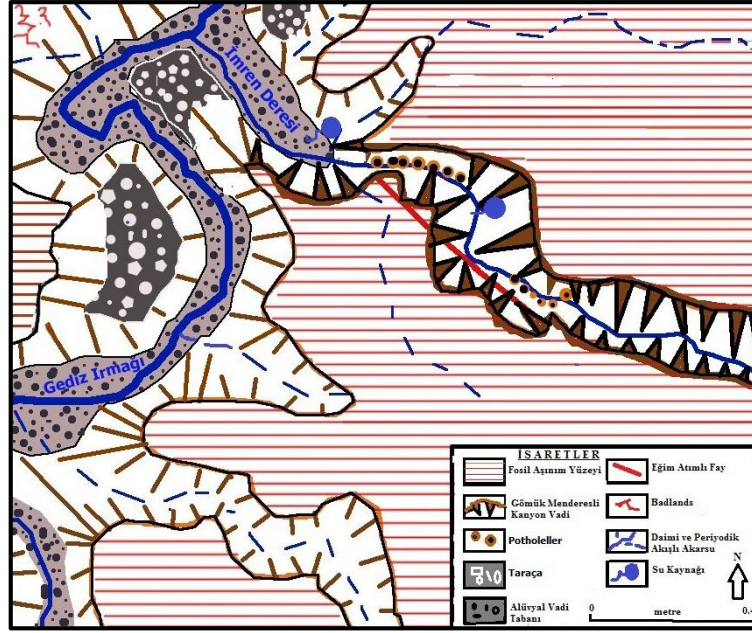
Şekil 4: Araştırma sahasının fiziki haritası (ASTER GDEM' den yararlanılmıştır)

Yaptığımız ölçümlere göre aktif olan potollerin maksimum çapları 4 metre, derinlikleri ise 5 metre kadardır. Bununla birlikte akarsu yatağından 14 metre yüksekte ve 487 metre ağız yükseltisine sahip olan potolün derinliği 10 metre, çapı ise 220 cm olarak ölçülmüştür. Çocukboğan Sırtı güneyindeki bu potol akarsuyun yatağını derine doğru aşındırması sonucunda asılı halde kalmıştır. Silindirik bir görünümüne sahip olan potol çok ilgi çekicidir (Fotoğraf 6:).

Fotoğraf 6: Araştırma sahasında asılı halde bulunan bir fosil yatak çukuru (Potol)

Potoller vadinin mikaşistlerden oluşan kesimlerinde değil gözlü gnaysların yapılı kısımlarında gelişme imkânı bulmuştur. Schmidt çekici ile yaptığımız ölçümlerde gözlü gnayslar üzerinde alınan sertlik değerleri en yüksek ve en alçak değerler dışarıda bırakılarak alınan ortalama 56,6 iken şistlerde bu değer 25'e düştüğü tespit edilmiştir. Bu durum kayaların sertlik derecesi ile potol oluşumuna etkisi arasındaki korelasyonu da göstermektedir. Mikaşistlere göre daha dirençli olan gnayslar korazyona karşı daha dayanıklı olduğundan kolayca ayrılmamakta ve görsel bir zevki olan tipik potollerin oluşmasına zemin sağlamaktadır.

Şekil 5: Araştırma sahasının jeomorfoloji haritası

Dikey olarak potollerin üst kısımları silindirik olup aşağıya doğru konik şekil almaktadır. Pasif halde yer alan yatak çukurlarının tabanı genelde düz halde olup tabanları blok, çakıl ve kum boyutunda unsurlar ile kaplıdır. Bunlar akarsuyun getirdiği malzemeler ya da aşındırma sırasında kenarlardan koparttığı parçalardır. Çukurluğun oluşmasında burgaç hareketi sırasında oluşturdukları çarpmaların da etkisi vardır. Bununla birlikte çukurlardan bazılarının tabanında tümsekler dikkat çeker. Tümsekler potollerin korazyondan kurtulmuş taban kısımlarıdır. Bu tümsekler, çukurluğun taban kısmı kenarında, çakıl ve kumların aşındırma etkisinin daha fazla olduğunu işaret etmektedir.

Vadideki yatak çukurlarının bazılarının taban kesimi, ağız kesimine nazaran daha geniştir. Yan yana bulunan çukurlukların arasında kalan kesim çakıl, kum boyutundaki unsurların aşındırması ile karşılıklı olarak oyulmuş ve bu olay sonucunda çukurluklar taban kesiminden birleşerek mikro boyuta sahip ilgi çekici doğal köprüler meydana gelmiştir (Fotoğraf 4.; Fotoğraf 6:).

Fotoğraf 7: Diyaklazlar boyunca sıralanmış yatak çukurları (Potholeler)

İmren akarsuyu, aktif potollerin bulunduğu kesimde keskin dirsekler oluşturarak akış göstermektedir. İmren (Taşyaran) vadisinde NW-SE yönlü diyaklazlar uzanmaktadır. Diyaklazlı yapı yatak çukuru oluşumuna yardımcı olmuş ve hızlandırmıştır. Sahadaki yatak çukurlarının oluşmasında bu tektonik yapıların etkisi izlenmektedir. Zayıf zonlarda yatak çukurları daha iyi gelişme fırsatı bulmuştur. Pothollerin keskin dirsekler halinde sıralanması tektonik yapıya uyumun bir

sonucudur. Diyaklazlar, pothollerin gelişme yönlerini belirlemiştir. Yatak çukurlarının elips, daire gibi değişik geometrik şekillere sahip olmasında da bu tektonik durumun rolü bulunmaktadır (Fotoğraf 7:).

TURİZM POTANSİYELİ

Birçok çekiciliğe sahip olan Türkiye'de özellikle 1980'lerden sonra turizmin yoğun olarak kıyılarda hızla geliştiği görülmektedir. Bunun yanında jeolojik, jeomorfolojik ve kültürel miras alanlarına sahip olan İstanbul, İzmir, Konya, Denizli, Bursa, Kapadokya yöresi vb. sahaların da ulusal ve uluslararası turizme konu olduğu göze çarpmaktadır.

Gezme, görme, eğlenme, yenilenme için sürdürülen turistik etkinlikler yapılaş türü ve amacına göre kültürel, macera, kıyı, sağlık vb. isimler altında çeşitlendirilebilmektedir. Gelişen ulaşım ağları, konaklama olanakları, tanıtımlar vb. sayesinde turizm gerek turist sayısı gerekse turizm gelirleri bakımından her geçen gün gelişen bir sektör haline gelmektedir. 2015 yılı verilerine göre Türkiye'nin uluslararası turizm gelirleri ve turist sayıları son on yılda neredeyse iki kat artmıştır. Bahsi geçen yılda 41 617 530 turist sayısına 31 milyar doları aşan turizm gelirin'e ulaşılmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.). Buna yurtiçi turizm faaliyetlerine katılan turistler ve turistlerin harcamaları eklenirse Türkiye ekonomisinde turizmin rolü daha iyi görülecektir.

Günümüzde turizm sektöründe çekicilik kaynakları da çeşitlenmektedir. Çekicilik kaynaklarının sayısının ve türünün artması ile hemen her şeyin bir turistik ürün haline gelmesi, turizm türlerinin de sayısını arttırmaktadır. Ancak genel olarak turistik çekicilik kaynaklarının doğal ve beşeri çekicilikler olarak ikiye ayrıldığı bilinmektedir.

Örneğin Boniface ve Cooper (2009) turizm de kaynakları farklı başlıklar altında incelemiştir. Araştırmacıların küresel ölçekte kaynakları kültürel ve doğal olarak ikiye ayırdığı görülmektedir. Çalışmada kaynakların üç önemli karakteri olduğundan bahsedilmektedir. Bunlar kaynakların turizm açısından ekonomik değer olarak değerlendirildiği; kaynaklarında sadece turizm amacıyla değil diğer birçok sektör (tarım, sanayi vb.) tarafından da kullanıldığı ve kaynakların birçok faaliyet nedeni ile bozulabileceğidir.

Yılmaz da kaynakları doğal (natural) ve beşeri (man-made) şeklinde tasnif ederek, çekiciliklerin büyük bölümünü doğal kaynakların oluşturduğunu belirtmektedir (Yılmaz, 2012 s. 39). Kabaca ikiye ayrılan çekiciliklerin de kendi içinde gösterdikleri çeşitlilik günümüzde sayısızdır. Beşeri kaynaklar kültürel çeşitliliklerden tarihsel kentlere, moda etkinliklerine vb. faaliyet alanlarına göre değişirken, doğal kaynaklar da macera yaşama, temiz havadan yararlanma, vahşi hayatı tanıma vb. birçok sebeplerle yapılabilmektedir. Özgüç (2003 s. 47) bu sebeple turistin ilgisine hâsıl olacak çekiciliklerin kolaylıkla bilinemeyeceğini ve bunların sürekli arandığına değinmiştir.

Doğa, turizm için önemli bir kaynaktır. İnsanlar geçmişten günümüze ormanlar, göller, kıyılar, termal sular gibi doğal alanlardan eğlenme, dinlenme, yenilenme vb. amaçlarla faydalanmışlardır. Bunun yanında özellikle artan nüfus ve doğal alanlar üzerinde oluşan baskı sebebiyle eko turizm adı verilen ve sürdürülebilir bir turizm hareketi olan yeni turizm tipleri de doğmuştur. Doğaner de doğal kaynakların turistik alanların seçiminde temel faktör olduğunu belirtmiştir (Doğaner, 2001).

Fotoğraf 8: Taşyaran (İmren) vadisinden genel bir görünüm

Kuşkusuz insanların tatile çıkabilmeleri için öncelikle fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve boş zamanlarının olması gerekmektedir. Bunun yanında turistik etkinlik sırasında ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için belirli bir ekonomik gücünün de olması gerekir. Bu sebeple turistik etkinliklerin odağında genel olarak ekonomik seviyesi gelişmiş ülkelerin ve bu ülkelerin vatandaşlarının olması normaldir. Ancak ekonomik gelişmişlik ne seviyede olursa olsun turisti güdüleyen ve çeken sebepler çok çeşitli olabilmekte ve ekonomi bazen diğer sebeplerin gerisinde kalabilmektedir. Örneğin Holden, ekonomik gelişmişliğin turizm hareketinin en önemli elemanı olarak görülse de insanların nereye seyahat edecekleri konusunda en önemli etmenin doğal kaynaklar olduğunu belirtmiştir (Holden, 2008 s. 21-22).

Fotoğraf 9: Potollerin yoğun görüldüğü kısımlardan birinin üstten görünüşü

Araştırmaya konu olan Taşyaran vadisi de turizm sektöründen yeterince gelir sağlanamayan Uşak ilinde önemli bir doğal çekicilik kaynağıdır. Vadi ve çevresi özellikle kent merkezinde yaşayan ve boş zamanlarını kent dışındaki doğal alanlarda geçirmek isteyenler için önemli bir destinasyon olabilecek potansiyele sahiptir. Bunun yanında sadece Uşak ve çevresindeki yerleşmeler açısından değil, az rastlanılan jeolojik ve jeomorfolojik oluşumları, bozulmamış doğal ortamı ile saha uzak alanlardan da ziyaretçi çekebilecektir. Özellikle Güngör (2014) tarafından Atlas Dergisinde vadiyi tanıtan bir bölümün yayınlanması ile sahaya olan merak daha da artmış, farklı sahalardan çevreyi görmeye gelenlerin sayısı artmaya başlamıştır.

Turizm amaçlı gezilerin yanında özellikle Uşak Üniversitesinin belirli bölümlerinden öğrenciler eğitim amaçlı olarak da sahaya ziyaret etmektedirler. Eğitim amacı dışında çeşitli öğrenci gruplarının da yöreye geziler düzenlediği görülmektedir.

Araştırma sahası doğal çekicilikler yönünden kıymetli bir saha olmasının yanında Çataltepe Köprüsü gibi tarihi güzellikleri de barındıran bir konumdadır. İzmir-Uşak-Ankara karayoluna yakın bir mesafede ve yoldan da görülebilen bu köprü sahaya gelenler tarafından ziyaret edilen önemli bir tarihi eserdir.

Taşyaran (İmren) vadisi Uşak şehrine yaklaşık 45 km mesafede bulunmaktadır. Mesafenin uzunluğu nedeniyle ekoturizm amacıyla sadece Taşyaran vadisini görmeye gelenler Uşak şehrinde konaklamak yerine burada konaklamayı tercih edebilirler. Ancak sahada kamp yapılabilecek bir yer henüz hazırlanmamıştır. Kontrolsüzce yapılacak kamplar görsel ve çevresel kirliliğe zemin hazırlamaktadır.

Sahada doğal bir alan olması sebebiyle sürdürülebilir bir turizm türü olan ekoturizme yönelik faaliyetlerin yapılması uygun görünmektedir. "Ekoturizm doğal ve kültürel miras konulu, ziyaretçi ve yerel halkın menfaatlerini gözetin, korumacı ve eğitsel, sürdürülebilir turizm faaliyetleridir" (Turoğlu ve Özdemir, 2005 s. 100). Mekânı en az şekilde değiştirmeyi amaç edinen ekoturizm sürdürülebilir alternatif turizm türlerinden olup çevresel kaygıların artması ve yerel değerlerin küreselleşme ile yok olmaya başladığı günümüzde git gide daha da önem kazanmaktadır.

Alternatif turizm türlerinin gelişmesi ile insanlar farklı alanları ziyaret etmeye başlamaktadırlar. Özellikle yoğun talebin olduğu yerlerde bu durum doğal ya da kültürel turistik çekiciliklerin zarar görmesine neden olabilmektedir. Arı (2009)'nın da belirttiği gibi her sahayı eko turizme açmak oraya ekonomik bir faydadan çok doğal ve sosyal olarak zarar da verebilmektedir. Çok ziyaret edilen erişilebilirliği kolay yerlerin yanında günümüzde dağlık alanlar dahi turizm sebebiyle çevresel problemlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Örneğin dağcılık ve dağ turizmi, yoğun olarak görüldüğü Nepal Himalayalarının turistlerin etkisi ile "dünyanın en yüksek çöplüğü" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur (Somuncu, 2004). Doğal ve kültürel olarak çekiciliğe sahip sahalarda oluşan baskıyı azaltmak ve kaynakların turizm amaçlı kullanılması amacıyla Kaz Dağları'nda olduğu gibi (Arı ve Soykan, 2006) bazı sahalarda koruma altına alınabilmektedir. Araştırma sahası için henüz böyle bir sıkıntının yoğunluğundan bahsetmek güçtür. Bu sebeple önemli bir çekiciliğe sahip ve son zamanlarda meraklıların tüm zorluklarına rağmen ziyaretlerini sıklaştırdığı Taşyaran vadisi için planlamaların yapılması yoğunluğun daha da artması halinde gerekiyorsa korunması şarttır.

Fotoğraf 10: Akarsuyun güncel seviyesinin üstünde kalmış olan potoller ve genel görünüm

İnceleme alanı kırsal yerleşmelere yakın bir mesafede yer almakta olup agroturizm kapsamında da değerlendirilebilecek potansiyele sahiptir, ancak bu kapsamda turistik bir faaliyetin hızlıca gelişmesi beklenmemelidir. Zira hem sahadaki nüfus hem de kırsal yerleşmelerin niteliği bu amaçla turizm yapmaya hazır görünmemektedir. Ayrıca kırsal her alanda agroturizm gibi faaliyetlerin yapılması da beklenmemelidir. Sahada turizmin gelişmesine paralel olarak bir talep oluşursa arzın da gelişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Gelişen süreçte kırsal alan sakinlerinin de turizmden pay almak istemeleri halinde bu tip etkinliklerin de geliştirilebilme imkânı ve arz kaynaklarının sunulabilmesi de söz konusudur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada çokça bahsedildiği üzere Uşak İli önemli turistik çekiciliklere sahiptir. Ancak bu kaynaklardan tanıtım, yatırım vb. sebeplerin zayıflığı sebebiyle istenilen düzeyde yararlanılamamaktadır. İlerdeki önemli turistik çekiciliklerden birisi de Taşyaran (İmren) vadisidir (Fotoğraf 8.; Fotoğraf 9.; Fotoğraf 10:). Yüksek bir turistik potansiyele sahip araştırma sahasında tanıtım gibi eksikliklerin yanında potansiyelin kullanılabilmesi durumunda özgünlüğünü ve doğallığını koruması gereken alanlarda ileriye dönük olarak karşılaşılabilecek problemler öngörülmektedir.

Taşyaran vadisinin potollerden (yatak çukurlarından) oluşan kesimi ve çevresi bozulmamış doğası ve bitki örtüsü ile önemli bir turizm potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. Taşyaran vadisinin en önemli sorunu ulaşım imkânlarının kısıtlı olması, tanıtım eksikliği ve yaz mevsiminde yatak çukurlarının oluşumuna sebep olan suyun olmayışıdır.

Türkiye'de su kaynaklarının çekicilik olarak kullanılabilmesi bazı sahalarda suyun debisinin düşmesi veya tamamen kuruması problemlerine rastlanabilmektedir. Türkiye'deki bazı şelalelerde bu duruma rastlanıldığı ve durumun olumsuzluklara sebep olduğu bilinmektedir (Özşahin ve Kaymaz, 2015). Akarsuyun yukarı kesiminde yapılan Takmak,

Bozlar, Karacaömerli, İsalır gibi göletler akarsuyun debisinde azalmaya sebep olduğu gibi yazın tamamen kurumasına dahi yol açmaktadır. Bu husus potollerin oluşturduğu çekiciliği olumsuz yönde etkilemektedir. Sahanın turizme kazandırılması düşünülüyorsa bir an önce bu duruma çözüm bulunması gerekmektedir.

Sahanın ulaşım şartları düzenlendiği takdirde, bu ender çekicilik diğer doğal ve beşeri çekiciliklerle (Çataltepe Köprüsü, Değirmen, yöresel el sanat ürünleri vs) birlikte yöre turizmine olumlu katkılar sağlayacaktır. Bunun yanında doğal çevre ile uyumlu gezi parkurlarının yapılması düşünülmelidir. Sahada manzaranın rahatça izlenebildiği kesimlere seyir teraslarının oluşturulması gerekmektedir.

Turizmin gelişebilmesi için en önemli unsurlardan biri ulaşımıdır. Saha, Uşak-İzmir karayoluna çok yakın mesafededir; ancak karayolundan potol oluşumunun görüldüğü sahaya ve vadi içinde ulaşım imkânları sınırlıdır. Turizmin sahada gelişebilmesi için tanıtım kadar ulaşım imkânlarının da iyileştirilmesi gerekmektedir.

Sahanın en önemli sorunlardan biri de bu şekillerin olduğu alanda kaya düşme riskinin bulunmasıdır. Yamaçlarda düşme riski olan kaya blokları için gerekli önlemlerin alınması ziyaretçilerin hayati tehlikeye maruz kalmaması için çok önemlidir. Zira zaman zaman büyük bloklar halinde kayaların yamaçlardan vadi içine düştükleri tespit edilmiştir. Yer yer vadinin görünüşüne de zarar veren kaya düşmeleri turizmin sahada canlanması durumunda insan sağlığı açısından da önemli bir tehdit oluşturabilir.

Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da vadinin seyir zevki sunan kısımlarında yer yer oluşmuş olan yosunlardır. Özellikle yağışlı mevsimde zemin, yosunların etkisi ile kayganlaşmaktadır. Vadinin derin kısımlarında dikkatsizlik sonucu yaralanma ve daha kötü sonuçlar doğurabilecek kazaların önüne geçmek için gerekli tedbirler alınmalı ve peyzaja uyumlu uyarı levhaları asılmalıdır.

Diğer bir risk taşıyan durum da kontrolsüzce yapılan vadi içi gezilerdeki boğulma tehlikesidir. Zira, çok küçük sığ gibi görünen bazı aktif yatak çukurlarının derinliği 5 m'yi aşmakta ve yıl boyunca içinde su barındırabilmektedir. Dikkatsizlik sonucu yatak çukurlarına düşenlerin yaralanma ve boğulma riski bulunmaktadır. Bu sebeple oluşturulacak parkurun belirli yerlerine bu konuda uyarı levhaları mutlaka asılmalıdır.

Her ne kadar gerekli önlemler alınmasına ve turizm hareketinin büyümesi sınırlandırılmasına rağmen birçok doğal alan turizm nedeniyle tahrip olabilmektedir (Saarinen, 2014 s. 501). Sürdürülebilir turizm türleri bu gibi sebeplerden ötürü ortaya çıkmış ve gelişmiş turizm faaliyetleridir. Doğal ve kültürel alanların turizm ile bozulmasının önüne geçmek için ekoturizm, kırsal turizm vb turizm türleri yer almakta ve farklı çalışmalarda bu tip etkinliklerin öneminden de bahsedilmektedir (Bkz. Soykan, 1999; Emekli ve İlhan, 2010). Böyle durumlar göz önünde bulundurularak, doğal bir sit alanı niteliğindeki bu sahanın da turizm ile tahrip edilmesinin önüne geçilmelidir.

Jeolojik ve jeomorfolojik olarak orijinal bir sit alanı olan sahanın yarınlara doğal görünümü ve ekosistem özellikleri ile taşınabilmesi için sürdürülebilir turizm etkinliklerinin yapılması ve belirli sınırlamaların getirilmesi gerekmektedir. Zira araştırma gezileri sırasında sahada yaban güvercinlerinin eski seviyelerdeki yatak havuzlarını doğal yuva olarak kullandıkları ve yumurtalarını buralara bıraktıkları görülmüştür. Yabani hayvanlarının erişemeyeceği yerde bulunan bu yuvalar, insan etkisine açıktır. Çünkü yoğun insan hareketlerinden rahatsız olan kuşlar yuvalarını terk edebilmektedirler. Bu sebeple ziyaretçilere konaklama yapabilecekleri belirli yerler tesis edilmelidir.

Vadinin çeşitli kesimlerinde su kaynakları yüzeye çıkmaktadır. Kaynakların bulunduğu bu kesimler ile vadinin başlangıç ve bitiş kısımları doğa, macera turizmi vb. için gelenlerin kamp alanları olarak kullanabilecekleri yerlerdir.

Yürüyüş parkurları yatak çukurlarının oluşumuna zarar veremeyecek şekilde inşa edilmelidir. Bu amaçla yamaçlardaki uygun yerlere patikalar oluşturulabilir. Ayrıca ahşap malzemedeki peyzaja uygun yürüyüş yolları, merdivenler ve bilgilendirme levhaları yapılabilir.

Çeşitli araştırmalarda turizm amaçlı gezi güzergâhları belirlenmekte ve bu alanlar farklı temalardaki etkinliklere sunulmaktadır. Bu amaçla yazılmış kitap ve makale seviyesinde birçok coğrafya araştırmasına rastlamak mümkündür (Yazıcı ve Şahin, 2013; Sarı, 2013; Emekli ve İlhan, 2010; Timur, Emekli ve Soykan, 2009). Taşyaran vadisinin seyir zevki sunan kısımları çok uzun değildir. Bu sebeple yapılacak turizm planlamalarında çevredeki diğer çekicilikleri de kapsayan eko turizm güzergâhları belirlenerek trekking ve hiking gibi etkinliklerin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Saha Fotoğrafçılık, atlı yürüyüşler, Fotoğraf safari gibi etkinlikler için de uygun bir yapıdadır. Karar vericilerin bu tip etkinlikler için de alt yapı imkânları sunması turlar düzenlemesi yöre ekonomisi ve tanıtımı için olumlu sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca vadinin iki yamacı arasında bağlantı sağlayacak bir köprü inşa edilebilir. Yalnız yapının görsel kirliliğe yol açmayacak şekilde inşa edilmesi gerekmektedir.

Bilinçli bir turizmin yapılabilmesi ve ender rastlanan bu tip doğal oluşumların önemi ancak farkındalık ile kazanılabilir. Bu sebeple vadideki doğal yapının bozulmaması ve yarınlara taşınması için ziyaretçilerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Bu durumu anlatan ve vadinin oluşum sürecini açıklayan bir tanıtım levhasının peyzajla uyumlu bir yapıda hazırlanıp, vadinin çeşitli yerlerine konulması önem arz etmektedir.

Uşak ili arazisi ve çevresinde Kuaterner volkanizması ve flüvyal jeomorfoloji açısından özgün alanlar yer almaktadır. Ulubey kanyonları ve 2013 yılında Türkiye'nin ilk jeoparkı olarak ilan edilen Kula volkanları bunlara en güzel örneklerdir. Taşyaran vadisi de bu kapsamda sunularak jeoloji, coğrafya, biyoloji gibi bilim alanları için eğitim ve bilimsel araştırma amacıyla gezilere açılabilir.

Kaynakça

- Arı, Y. (2009). Eko turizm mi ego turizm mi? Kazdağı (Balıkesir) örneği. *Ankara Üniversitesi, DTCF, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu* (s.421-438).
- Arı, Y. & Soykan, A. (2006). Kazdağı Milli Parkı'nda kültürel ekoloji ve doğa koruma. *Türk Coğrafya Dergisi*, 44, 11-32.
- ASTER GDEM, (2016). 19 Haziran 2016 tarihinde <http://earthexplorer.usgs.gov/> adresinden edinilmiştir.
- Bahadır, M., Uzun, A., Zeybek, H.İ., Hatipoğlu, İ.K. & Dinçer, H. (2016). Karacaören Şelalesi, Salıpazarı (Samsun). M. Bahadır, A. Uzun ve H.İ. Zeybek (Ed.), *UJES 2015, IV. Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu* içinde (s. 640-650). Samsun.
- Boniface, B. & Cooper, C. (2009). *Worldwide Destinations: The Geography of Travel and Tourism* (Fifth Edition). Butterwort.
- Darkot, B. & Tuncel, M. (1995). *Ege Bölgesi Coğrafyası* (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Deniz, M. (2015). Analysis of sustainable tourism and cittaslow potential of Ulubey (Uşak). In M. Dinu, N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, R. Efe & A. Soykan (Eds.), *Tourism, environment and sustainability* (pp. 219-238). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Deniz, M. (2016). Termal turizm açısından Kayaağıl termal tesisleri (Uşak). *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, XXV, 311-349. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh875>
- Doğanay, H. & Zaman, S. (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- DSİ, (2016). 13 Mayıs 2016 tarihinde <http://rasatlar.dsi.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Emekli, G. & İlhan, R. (2010). Bozdoğan ve yakın çevresinde turizm: Bozdoğan'da ekoturizm güzergâhları. S. Sürgevil (Ed). *Bozdoğan Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 83-96). İzmir: 2010.
- Ercan, T., Dinçel, A., Metin, S., Türkecan, A. & Günay, E. (1978). Uşak yöresindeki Neojen havzalarının jeolojisi. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 21, 97-106.
- Erkal, T. & Taş, B. (2013). *Jeomorfoloji ve İnsan: Uygulamalı jeomorfoloji*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Güngör, Y. (2014). Suyun kudreti. *Atlas*, 25 08 Aralık 2016 tarihinde <http://www.atlasdergisi.com/kesfet/doga-cografya/suyun-kudreti.html>, adresinden edinilmiştir.
- Holden, A. (2008). *Environment and Tourism*. Oxon: Routledge.
- Öntuğ, M., Kara, H., Polat, S., Toker, S., Gözüküçük, S., Güney, Y. , Karğı, S. & Köse, F. (2011). *Ulubey Kanyonlarının alternatif turizm potansiyeli turizm fiziksel planlaması projesi*. Uşak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Uşak Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Özgüç, N. (2003). *Turizm Coğrafyası* (4. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özşahin, E. & Kaymaz, Ç. K. (2015). Investigation of tourism potential of waterfalls of Turkey with geographical perspective. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(2), 12-29.
- Polat, S. & Güney, Y. (2013). Uşak ili arazisinde karstik şekiller. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27, 440-475.
- Saarinen, J. (2014). Tourism and tourists in nature, national parks, and wilderness. In Lew, A.A., Hall, C. Michael. and Williams, Allan M. (eds), *The Wiley-Blackwell companion totourism*, (pp. 500-512). London: Blackwell.
- Sarı, C. (2013). *Alanya İlçesinin Alternatif Turizm Kaynakları*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Somuncu, M. (2004). Dağcılık ve dağ turizmindeki ikilem: ekonomik yarar ve ekolojik Bedel. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-22.
- Soykan, F. (1999). Doğal çevre ve kırsal kültürle bütünleşen bir turizm türü: Kırsal turizm. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 67-75.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2016). 13 Mayıs 2016 tarihinde <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,72942/turizm-gelir-gider-ve-ortalama-harcama.html>, adresinden edinilmiştir.
- Timur, A., Soykan, F. & Emekli, G. (Editörler). (2009). *İzmir Ekoturizm Güzergâhları*. İzmir: Ege Turizm Derneği yayınları, No: 19.
- Turoğlu, H. & Özdemir, H. (2005). Bartın ilinin ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13, 97-116.
- World Tourism Organization, (2015), *UNWTO Annual Report*. UNWTO, Madrid.
- Yazıcı, H. & Şahin, S. H. (2013). CBS yardımıyla Zamantı Çayı Havzası ekoturizm çekiciliklerinin sunulması. *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 5(3), 33-43.
- Yılmaz, A. (2012). Doğal Coğrafi Kaynaklar ve Turizm Türleri (Editör: Nazlı Gökçe). *Turizm coğrafyası* (ss. 40-64). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2507.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü, (MGM) Kula istasyonu verileri.